

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

ทฤษฎีและหลักการ

ในการวิจัยเรื่องผลของการคิดอย่างมีวิจารณญาณที่มีต่อความสามารถทางการอ่านภาษาอังกฤษอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วย

1. การคิดอย่างมีวิจารณญาณ
 - 1.1 ความหมายของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ
 - 1.2 องค์ประกอบของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ
 - 1.3 กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณกับการเรียนการสอน

2. การอ่านอย่างมีวิจารณญาณ
 - 2.1 องค์ประกอบของกระบวนการอ่าน
 - 2.2 ความหมายของการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ
 - 2.3 พฤติกรรมการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ
 - 2.4 แนวทางส่งเสริมการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ
 - 2.5 การประเมินการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 3.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 3.2 งานวิจัยต่างประเทศ

การคิดอย่างมีวิจารณญาณ

ความหมายของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

นักการศึกษา นักจิตวิทยา และผู้เชี่ยวชาญด้านการคิดหลายท่าน ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการคิดของมนุษย์ ซึ่งในภาษาไทยมีผู้ใช้คำแตกต่างกันออกไป เช่น การคิดวิจารณ์ การคิดแบบวิจารณ์ การคิดวิเคราะห์วิจารณ์ การคิดวิพากษ์วิจารณ์ การคิดเชิงวิพากษ์ เป็นต้น และได้ให้ความหมายของการคิดอย่างมีวิจารณญาณไว้แตกต่างกัน ดังนี้

Lipman (1988) กล่าวว่า การคิดอย่างมีวิจารณญาณเป็นกระบวนการของการคิด และเป็นเครื่องมือที่บุคคลใช้ในการแก้ปัญหา ตัดสินใจและเรียนรู้มโนทัศน์ใหม่

Ennis (1992) ให้คำนิยามของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ คือ การคิดพิจารณาไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล ที่มุ่งเพื่อการตัดสินใจว่าสิ่งใดควรเชื่อหรือสิ่งใดควรทำ ช่วยการตัดสินใจในสภาพการณ์ ต่าง ๆ

Dewey (1993: 85) ได้อธิบายการคิดวิจารณ์ไว้ว่า เป็นการพิจารณาไตร่ตรอง อย่างกระตือรือร้น ไม่ลดละและมีความรอบคอบต่อความเชื่อหรือความรู้ต่าง ๆ โดยอาศัยหลักฐานมาสนับสนุนความเชื่อหรือความรู้นั้น รวมทั้งข้อสรุปอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และขอบเขตของการคิดอย่างมีวิจารณญาณมีอยู่ 2 สถานการณ์ คือ การคิดจะเริ่มต้นจากสถานการณ์ที่มีความยุ่งยากหรือสับสน และจบลงด้วยสถานการณ์ที่มีความชัดเจน

The National Council for Excellence in Critical Thinking (1996) ได้ให้ความหมายการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ไว้ดังนี้ เป็นกระบวนการทางสติปัญญาที่เกิดจากการฝึกฝนเพื่อให้มีทักษะในด้านการสรุปความคิดรวบยอด การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การนำไปใช้ การตัดสินใจที่น่าเชื่อถือของข้อมูล ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้มาจากประสบการณ์และการสังเกต

เพ็ญพิศุทธิ์ (2537) ให้ความหมายของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ว่าหมายถึง กระบวนการคิดพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบเกี่ยวกับข้อมูล หรือสภาพการณ์ที่ปรากฏ โดยใช้ความรู้ ความคิด และประสบการณ์ของตนเองในการสำรวจหลักฐานอย่างรอบคอบ เพื่อนำไปสู่ ข้อสรุปที่สมเหตุสมผล

ทิสนาและคณะ (2541) ได้ให้ความหมายของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ สรุปได้ดังนี้ การคิดอย่างมีวิจารณญาณเป็นลักษณะการคิดและเป็นกระบวนการคิดระดับสูงที่มีกระบวนการและขั้นตอน ที่มีความซับซ้อน หากบุคคลใดที่สามารถคิดได้อย่างมีวิจารณญาณแล้ว ก็จะได้ความคิดที่ผ่านการกลั่นกรองมาอย่างดี ซึ่งสามารถนำไปใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เหมาะสมได้

สมชาย (2545: 14) สรุปว่า การคิดวิจารณ์ หมายถึงการคิดอย่างมีจุดประสงค์ของบุคคล โดยผ่านกระบวนการแปลความ วิเคราะห์ ไตร่ตรอง สื่อสาร และประเมินข้อมูลจากการสังเกต และ/หรือใช้ประสบการณ์ โดยอาศัยความรู้ เจตคติและทักษะการคิดอย่างมีเหตุผล เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปอย่างสมเหตุสมผลและตัดสินใจตามข้อสรุปที่ได้ รวมทั้งสามารถแสดงเหตุผล อธิบายความและยกตัวอย่างประกอบเพื่อการตัดสินใจด้วยตนเองว่าสิ่งใดควรเชื่อ สิ่งใดควรทำอย่างสมเหตุสมผล

การให้ความหมายและคำจำกัดความดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า การคิดอย่างมีวิจารณญาณ หมายถึง การคิดอย่างมีจุดประสงค์ของบุคคล โดยผ่านกระบวนการแปลความ วิเคราะห์ พิจารณา ไตร่ตรองด้วยเหตุผลอย่างรอบคอบเกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาที่ปรากฏ โดยการรวบรวมและเลือกข้อมูลหรือหลักฐานที่น่าเชื่อถือและสามารถแสดงเหตุผลมาสนับสนุน ก่อนที่จะตัดสินใจเชื่อก่อนลงมือแก้ไข ปัญหา และก่อนการปฏิบัติการใด ๆ

องค์ประกอบของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

นักจิตวิทยาและนักการศึกษาได้กล่าวถึงองค์ประกอบหรือลักษณะของการคิดอย่างมีวิจารณญาณว่าประกอบด้วยลักษณะสำคัญ ดังนี้

Beyer (1985) ได้กล่าวถึงการคิดอย่างมีวิจารณญาณว่า เป็นทักษะทางสมองที่อธิบายได้ เช่นเดียวกับวัตถุประสงค์ทางการศึกษาในการจัดลำดับพฤติกรรมการเรียนรู้จากง่ายไปหายากของ Bloom ซึ่ง Bloom (1976) ได้จำแนกระดับชั้นของพฤติกรรมออกเป็น 6 ระดับ คือ

1. ความรู้ความจำ (knowledge) แบ่งออกเป็น

1.1 ความรู้ในเนื้อเรื่อง ผู้เรียนสามารถระลึกถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีประสบการณ์มาแล้วประกอบด้วย

1.1.1 ความรู้เกี่ยวกับคำศัพท์และความหมายของคำ

1.1.2 ความรู้เกี่ยวกับกฎและความจริง เช่น วัน เดือน ปี ฯลฯ

1.2 ความรู้เกี่ยวกับวิธีการและหนทางเกี่ยวกับความรู้ ผู้เรียนสามารถจัดระบบ กระบวนการ ขั้นตอนการดำเนินงานที่ใช้ในการศึกษา

1.2.1 ความรู้เกี่ยวกับระเบียบแบบแผนที่ใช้ตามประเพณีปฏิบัติ

1.2.2 ความรู้เกี่ยวกับลำดับขั้นและแนวโน้ม ความเคลื่อนไหวของเหตุการณ์ การจัดลำดับเวลาที่เกิดเหตุและการดำเนินขั้นตอนให้ติดต่อกัน

1.2.3 ความรู้เกี่ยวกับการจำแนกประเภท การจัดประเภทของเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้เข้าเป็นหมวดหมู่ตามประเภท ชนิด ระดับ

1.2.4 ความรู้เกี่ยวกับเกณฑ์ หลักเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการวินิจฉัยและตรวจสอบข้อเท็จจริง

1.2.5 ความรู้เกี่ยวกับวิธีการ เทคนิค กระบวนการและกรรมวิธีต่างๆ ที่ใช้ในการพิสูจน์หรือค้นหาความจริง

1.3 ความรู้รวบยอดในเรื่อง ผู้เรียนต้องรู้เกี่ยวกับหลักการใหญ่ของเนื้อหาทั้งหมดในโครงสร้างของทฤษฎีและสรุปแนวความคิดที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาวิชานั้น ๆ ความรู้รวบยอดแบ่งออกเป็น

1.3.1 ความรู้เกี่ยวกับหลักการและอ้างอิงสรุปเกี่ยวกับหลักการต่าง ๆ อันเป็นสาระสำคัญของวิชานั้น ๆ และสามารถนำหลักการนั้น ๆ ไปอธิบายถึงพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

1.3.2 ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีและโครงสร้าง เกี่ยวกับการระลึกและนำความสัมพันธ์จากทฤษฎีและหลักวิชาต่าง ๆ มาสรุปเป็นเนื้อความใหญ่ ๆ ได้

2. ความเข้าใจ (comprehension) ผู้เรียนสามารถจับใจความสำคัญจากการติดต่อสื่อสาร ซึ่งอาจมีหลายวิธี เช่น การพูด การเขียน ทั้งที่เป็นภาษาหรือสัญลักษณ์ รูปธรรมหรือนามธรรม ขบวนการสร้างความเข้าใจนั้น ผู้เรียนจะต้องผสมผสานสิ่งใหม่ที่พบเห็นเข้ากับประสบการณ์เดิมแล้วพยายามแปลความหมายของสิ่งใหม่ให้เป็นไปตามที่เคยรู้มา ความเข้าใจแบ่งเป็น 3 ระดับ คือ

2.1 การแปลความ เกี่ยวกับการแปลเรื่องราวเดิมให้ออกมาเป็นภาษาใหม่โดยยังรักษาเนื้อหาและความสำคัญของเนื้อเรื่องเดิมไว้

2.2 การตีความ เกี่ยวกับการจับความหมายสำคัญ ๆ ของเรื่องนั้น สามารถค้นหาและเปรียบเทียบความสำคัญของเนื้อเรื่องเดิมไว้

2.3 การประมาณค่า เกี่ยวกับการอนุมานหรือขยายความคิดให้กว้าง ลึกหรือไกลกว่าข้อเท็จจริงที่ปรากฏ รวมทั้งประเมินการคาดคะเนหรือพยายามที่จะรวบรวมข้อมูลที่จะตามมาข้างหน้า

3. การนำไปใช้ (application) ผู้เรียนจะต้องสามารถนำความรู้ความเข้าใจจากเรื่องที่เรียนมาแล้วไปใช้ในสถานการณ์จริงหรือสถานการณ์จำลองที่สร้างขึ้น ผู้เรียนจะต้องอาศัยความจำและความเข้าใจเป็นพื้นฐานของการนำความรู้ไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้น

4. การวิเคราะห์ (analysis) ผู้เรียนต้องมีความสามารถในการแยกเรื่องราวที่สมบูรณ์ออกมาเป็นหน่วยย่อย เป็นองค์ประกอบสำคัญ ๆ หรือเป็นส่วน ๆ เพื่อให้ลำดับชั้นของความสัมพันธ์กัน การวิเคราะห์แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

4.1 การวิเคราะห์ส่วนประกอบเกี่ยวกับการวิเคราะห์ข้อมูล สาเหตุ ผลลัพธ์และความสัมพันธ์ของเรื่องราวต่าง ๆ

4.2 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เกี่ยวกับความสามารถที่จะวิเคราะห์ความสอดคล้อง หรือความแตกต่างขององค์ประกอบ รวมทั้งการวิเคราะห์ถึงทฤษฎีหรือสมมติฐานที่มารองรับ

4.3 การวิเคราะห์หลักการเกี่ยวกับการจำแนกหลักการ ระเบียบ การเรียบเรียง โครงสร้างเจตคติและความคิดรวบยอดเรื่องต่าง ๆ ที่ปรากฏ

5. การสังเคราะห์ (synthesis) ผู้เรียนต้องมีความสามารถในการนำความรู้ต่าง ๆ มาจัดระเบียบใหม่ให้เกิดเป็นเรื่องใหม่ หรือ โครงสร้างใหม่ เป็นกระบวนการรวบรวมองค์ประกอบหลาย ๆ ลักษณะ ผสมผสานกันเป็นเรื่องเดียวกัน และเป็นสมรรถภาพที่ต้องอาศัยความสามารถทั้ง 4 ประการเป็นรากฐานด้วย การสังเคราะห์แบ่งเป็น

5.1 การสังเคราะห์ข้อความ เกี่ยวกับการสื่อสารความคิดเห็นและประสบการณ์ต่อผู้อื่น โดยผ่านทาง การเขียนหรือการพูด

5.2 การสังเคราะห์แผนงานหรือการจัดการ เป็นการพัฒนาหรือเสนอแผนการทำงานที่สอดคล้องกับความต้องการของงานที่ได้รับมอบหมาย หรือที่คิดทำขึ้นเอง

5.3 การสังเคราะห์ความสัมพันธ์ เกี่ยวกับการพัฒนาหรือสร้างชุดของความสัมพันธ์เชิงนามธรรม

6. การประเมิน (evaluation) ผู้เรียนสามารถวินิจฉัยอย่างมีกฎเกณฑ์ ไม่ว่าจะป็นรูปธรรมหรือนามธรรม การประเมินค่าแบ่งออกเป็น 2 ระบบ คือ

6.1 การประเมินค่าโดยอาศัยข้อเท็จจริงภายใน เกี่ยวกับการประเมินค่าโดยอาศัยเนื้อหาของเรื่องราวเหล่านั้นเป็นเกณฑ์

6.2 การประเมินค่าโดยอาศัยข้อเท็จจริงภายนอก เกี่ยวกับการประเมินค่าโดยยึดเอาสิ่งที่สังคมยอมรับแล้วมาเป็นเกณฑ์มาตรฐานในการประเมินเนื้อหา

Shaver (1977) ได้เสนอองค์ประกอบของความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ โดยแบ่งองค์ประกอบดังกล่าวเป็น 3 ระดับ ดังนี้

1. ความสามารถพื้นฐาน เป็นความสามารถในการทำ ความเข้าใจเรื่องราว ซึ่งครอบคลุม การย่อความ การสรุปเรื่อง การเล่าเรื่อง การแปลความหมาย

2. ความสามารถในการวิเคราะห์ห้อนุมานข้อมูล ได้แก่

2.1 การจำแนก

2.2 การวางหลักการ

2.3 การตั้งข้อสันนิษฐาน

2.4 การเปรียบเทียบ

3. ความสามารถในการตัดสินใจและการสรุปความคิดเห็น ได้แก่

3.1 การวิจารณ์

3.2 การประเมิน

3.3 การตัดสินใจ

Lipman (1988) กล่าวถึงการคิดอย่างมีวิจารณญาณว่า ทำให้บุคคลมีความสามารถในการตัดสินใจที่เที่ยงตรงมากกว่าการคิดธรรมดา ซึ่งความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณประกอบด้วยองค์ประกอบ 9 ด้าน ได้แก่

1. การประมาณค่า

2. การประเมินผล

3. การตั้งข้อสันนิษฐาน

4. การวินิจฉัย

5. การวางหลักการ

6. การหาความสัมพันธ์

7. การตั้งสมมติฐาน

8. การเสนอข้อคิดเห็น

9. การตัดสินใจ

นอกจากนี้ นักการศึกษายังอธิบายลักษณะของบุคคลที่มีความสามารถในความคิดอย่างมี
 วิจารณ์ญาณ ดังนี้

Ennis (1967) ได้กล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่มีความคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ ดังนี้

1. สามารถเข้าใจความหมายของข้อความ และรู้เรื่องราวที่จะนำมาอ้างเพื่อสนับสนุนเหตุผลและ
 ข้อโต้แย้งต่าง ๆ

2. สามารถพิจารณาตัดสินใจข้อความที่คลุมเครือเกี่ยวกับเหตุผลที่เสนอและมีความเข้าใจใน
 ความหมายของข้อความ โดยที่ข้อความแรกเป็นข้อความที่ได้รับการยอมรับแล้ว ส่วนอีกข้อความจะเป็น
 การนำสิ่งที่ยอมรับมาประยุกต์ใช้ ถ้าข้อความทั้งสองมีความหมายตรงกันก็พิจารณาตัดสินใจได้ว่ามีความ
 สอดคล้องกัน แต่ถ้าข้อความนั้นมีความหมายไม่ตรงกันก็พิจารณาตัดสินใจได้ว่ามีความคลุมเครือใน
 เหตุผลที่เสนอ

3. สามารถพิจารณาและตัดสินใจข้อความที่ขัดแย้งซึ่งกันและกันได้ เพื่อประโยชน์ในการตัดสินใจ
 ข้อความที่ขัดแย้งออก ลักษณะเช่นนี้ต้องอาศัยความรู้พื้นฐานทางตรรกศาสตร์

4. สามารถพิจารณาตัดสินใจข้อความได้ว่ามีข้อมูลเพียงพอหรือไม่

5. สามารถพิจารณาและตัดสินใจข้อความนั้นได้ว่ามีการนำหลักการและข้อสมมติฐานมา
 สนับสนุนข้อมูลได้โดยใช้การตัดสินใจแบบอนุมานไปประยุกต์ใช้กับเหตุการณ์ต่าง ๆ

6. สามารถพิจารณาและตัดสินใจข้อความที่มีหลักการและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้

7. สามารถพิจารณาและตัดสินข้อความที่สังเกตได้น่าเชื่อถือได้เพียงใด
8. สามารถพิจารณาตัดสินเหตุผลในการสรุปแบบอนุมานได้
9. สามารถพิจารณาตัดสินได้ว่าการกำหนดปัญหาแล้วหรือไม่
10. สามารถพิจารณาว่าข้อความที่เป็นข้อตกลงเบื้องต้นได้
11. สามารถพิจารณาว่ามีค่านิยมเพียงพอรึหรือยัง
12. สามารถพิจารณาข้อความที่กระทำโดยผู้เชี่ยวชาญว่าเป็นที่ยอมรับได้หรือไม่

Watson and Glaser (1964 cited in Bayer, 1985) ได้กล่าวถึงลักษณะการคิดอย่างมีวิจารณญาณของบุคคลว่า

1. รู้จักคิดตัดสินใจข้อมูลอ้างอิงที่ถูกต้องแม่นยำ โดยคำนึงถึงความน่าจะเป็นในความเป็นไปได้ในการลงความเห็น โดยสามารถระบุสิ่งที่อ้างอิงด้วย
2. รู้จักตั้งข้อสมมติฐานเบื้องต้น
3. รู้จักสืบเสาะหาข้อสรุป
4. สามารถตีความหรือแปลความข้อมูลได้
5. สามารถประเมินความมีน้ำหนักของข้อโต้แย้งในด้านความสัมพันธ์และความสำคัญเกี่ยวกับคำถาม

Facione & Facione (1998) ได้กล่าวว่า ความสามารถด้านกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณของบุคคล ขึ้นกับทักษะการคิด และการรับรู้ถึงความเหมาะสมในสิ่งที่คิดต่อประเด็นหนึ่งประเด็นใด กระบวนการคิดวิจรณ์ญาณขึ้นกับ

1. ความสามารถในการแปลความ หรือการมีแนวคิดอย่างสมเหตุสมผล
2. การควบคุมตนเองด้านความคิด
3. การวิเคราะห์ประเด็นปัญหา
4. ความสามารถในการประเมินปัญหา
5. ความสามารถในการสรุปอ้างอิง
6. ความสามารถในการอธิบายความ

ทิสนา และคณะ (2540) ได้สรุปว่าการสร้างเครื่องมือเพื่อใช้วัดความสามารถของบุคคลที่มีความคิดอย่างมีวิจารณญาณของ Watson and Glaser จะประกอบได้ด้วยความสามารถในการคิดต่าง ๆ ดังนี้

1. ความสามารถในการสรุปอิงความ (inference) เป็นการวัดความสามารถในการตัดสินใจแนกความน่าจะเป็นของข้อสรุปว่า ข้อสรุปใดเป็นจริงหรือเป็นเท็จ
2. ความสามารถในการระบุข้อตกลงเบื้องต้น (recognition of assumption) เป็นการวัดความสามารถในการจำแนกว่า ข้อความใดเป็นข้อตกลงเบื้องต้นหรือไม่เป็นข้อตกลงเบื้องต้น
3. ความสามารถในการนิรนัย (deduction) เป็นการวัดความสามารถในการหาข้อสรุปอย่างสมเหตุสมผล
4. ความสามารถในการแปลความ (interpretation) เป็นการวัดความสามารถในการให้นำหน้าข้อมูลหรือหลักฐาน เพื่อตัดสินใจความเป็นไปได้ของข้อสรุป
5. ความสามารถในการประเมินข้อโต้แย้ง (evaluation of arguments) เป็นการวัดความสามารถในการจำแนกการใช้เหตุผลว่าสิ่งใดเป็นความสมเหตุสมผล

นอกจากนี้ ทิศนา และคณะ (2540) ได้ให้แนวคิดไว้ว่า ลักษณะความคิดอย่างมีวิจารณญาณของบุคคลว่า จะต้องรู้จักตัดสินใจในข้ออ้างอิงที่ถูกต้องแม่นยำโดยคำนึงถึงที่น่าจะเป็นไปในการลงความเห็น โดยสามารถระบุสิ่งที่ต้องอ้างอิงด้วย รู้จักตั้งข้อสมมติฐานเบื้องต้น รู้จักสืบเสาะหาข้อสรุป สามารถตีความหรือแปลความข้อมูลได้ สามารถที่จะประเมินความมีน้ำหนักของข้อโต้แย้งในด้านความสัมพันธ์และความสำคัญเกี่ยวกับคำถาม

จากการศึกษาแนวคิด ความเชื่อของนักการศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ พอสรุปได้ว่าการคิดอย่างมีวิจารณญาณประกอบด้วย การวิเคราะห์ข้อมูล การประเมินค่า การตัดสินใจในด้านความน่าเชื่อถือของข้อมูล และการสรุปอิงความ

กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณกับการเรียนการสอน

รูปแบบการสอนที่เกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ได้มีนักศึกษานำเสนอรูปแบบไว้สรุปได้ ดังนี้

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (2533) ได้เสนอรูปแบบการเรียนการสอนเพื่อพัฒนากระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณไว้ 6 ขั้นตอน ดังนี้

1. สังเกต: เน้นการให้ทำกิจกรรมรับรู้แบบปรนัย เข้าใจ ได้ความคิดรวบยอดเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ สรุปเป็นใจความสำคัญครบถ้วนตรงตามหลักฐานข้อมูล
2. อธิบาย: ให้ผู้เรียนได้ตอบคำถาม แสดงความคิดเห็นด้วย ไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่กำหนด เน้นการใช้เหตุผล ด้วยหลักการ กฎเกณฑ์ อ้างหลักฐานข้อมูลประกอบให้น่าเชื่อถือ
3. รับฟัง: ให้ผู้เรียนได้ฟังความคิดเห็น ได้ตอบคำถาม คำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อื่นที่มีต่อความคิดตน เน้นการปรับเปลี่ยนความคิดเดิมของตนตามเหตุผลหรือข้อมูลที่ดีกว่าโดยไม่ใช้อารมณ์หรือคือแย้งต่อความคิดเดิม

4. เชื่อมโยงความสัมพันธ์: ให้ผู้เรียนได้เปรียบเทียบความแตกต่าง และความคล้ายคลึงของสิ่งต่าง ๆ ให้สรุปจัดกลุ่มสิ่งที่เป็นพวกเดียวกัน เชื่อมโยงเหตุการณ์เชิงสาเหตุและผล หากกฎเกณฑ์การเชื่อมโยงในลักษณะอุปมาอุปไมย

5. วิจัย: จัดกิจกรรมให้วิเคราะห์เหตุการณ์ คำกล่าว แนวคิด หรือการกระทำ แล้วให้จำแนกหาจุดเด่น จุดด้อย ส่วนดี ส่วนเสีย ส่วนสำคัญ ส่วนไม่สำคัญจากสิ่งนั้นด้วยการยกเหตุผล หลักการมาประกอบการวิจัย

6. สรุป: จัดกิจกรรมให้พิจารณาส่วนประกอบของการกระทำหรือข้อมูลต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงเกี่ยวข้องกัน แล้วให้สรุปผลอย่างตรงและถูกต้องตามหลักฐานข้อมูล

การสอนเพื่อพัฒนากระบวนการคิดในขั้นพื้นฐานนี้ ผู้สอนควรพยายามใช้เทคนิคดังกล่าวข้างต้น โดยอาจจะเลือกใช้เทคนิคใดก่อนหลังก็ได้ ขึ้นอยู่กับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และควรพยายามกระตุ้นให้ผู้เรียนผ่านขั้นตอนย่อยทุกขั้นตอน

ดังนั้นการคิดอย่างมีวิจารณญาณจึงมีความสำคัญสำหรับผู้เรียนในด้านการศึกษา ช่วยให้ผู้เรียนรู้จักตัดสินใจปัญหาและแก้ไขปัญหาอย่างมีเหตุผลและมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวันที่ได้เต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสาร

การเรียนการสอนและการพัฒนาการคิดเป็นสิ่งที่นักวิชาการให้ความสนใจและช่วยกันค้นหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้พัฒนาทักษะการคิดของเด็ก สำหรับโปรแกรมและวิธีการสอนเพื่อพัฒนาความสามารถในการคิดที่จัดสอนในโรงเรียนเท่าที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน สามารถจำแนกออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ โปรแกรมที่มีลักษณะเฉพาะ ซึ่งเป็นโปรแกรมพิเศษสำหรับการสอนคิดนอกเหนือจากการเรียนปกติ เป็นโปรแกรมที่สร้างขึ้นเพื่อเสริมสร้างการคิดวิจารณญาณโดยเฉพาะ กับโปรแกรมที่มีลักษณะทั่วไป ซึ่งเป็นโปรแกรมที่ใช้เนื้อหาวิชาในหลักสูตรปกติเป็นสื่อหรือเป็นตัวกลางในการพัฒนาทักษะการคิด

Paul (2002 อ้างถึงใน สมชาย, 2545: 42-43) กล่าวว่า การสอนให้คิด หัวใจคือการตั้งคำถาม ลักษณะคำถามที่สามารถกระตุ้นให้คิดควรเป็นคำถามที่น่าสนใจและช่วยชวนให้เกิดการติดตาม เทคนิคและวิธีสอนให้ผู้เรียนได้พัฒนากระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ พอสรุปได้ดังนี้

1. การออกแบบการสอนควรครอบคลุมเนื้อหาที่จะสอน กิจกรรมการเรียนการสอนควรสามารถทำให้ผู้เรียนเข้าใจมโนคติที่เป็นระบบ และเนื้อหาในแผนการสอนควรครอบคลุมหรือมากกว่าเนื้อหาที่ผู้สอนจะสอนจริง และหากผู้สอนใช้การสอนแบบบรรยาย ควรพูดให้น้อยเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนได้มีโอกาสใช้ความคิดของตนเองในการพิจารณาตามสิ่งที่ผู้สอนกำลังสอน

2. วิธีการสอนไม่ควรมีลักษณะอ่านตามคำരാอย่างเฉื่อยช้าไปตลอดชั่วโมง แต่ควรมีลักษณะหยุดเป็นช่วง เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเป็นผู้อ่านและติดตาม โดยผู้สอนจะเป็นผู้วิเคราะห์สิ่งที่ผู้เรียนได้อ่านเพื่อฝึกให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์ในสิ่งที่อ่าน

3. ผู้สอนควรมุ่งประเด็นไปที่มโนคติพื้นฐาน ที่สำคัญตามเนื้อหา หรือเป็นมโนคติหลัก ๆ ที่สามารถนำไปประยุกต์หรืออธิบายมโนคติอื่น ๆ ได้ เนื้อหาที่สอนไม่ควรมีมโนคติสำคัญมากเกินไป โดยเฉพาะในหนึ่งรายวิชาไม่ควรมีมโนคติที่สำคัญเกิน 50 มโนคติ หากจำเป็นควรใช้วิธีการสอนอื่น ๆ ร่วมด้วย เช่นการสอนแบบการแก้ปัญหา เป็นต้น ซึ่งลักษณะการสอน ผู้สอนควรอธิบายมโนคติสำคัญเท่าที่จำเป็นเท่านั้น จากนั้นควรกระตุ้นให้นักเรียนช่วยคิด วิเคราะห์ประเด็นคำถาม ปัญหาในสภาพจริง เพื่อนำมาสู่บทสรุปมโนคติที่ครูต้องการสอน โดยตัวผู้สอนควรพยายามพัฒนาทักษะที่สำคัญให้เป็นของตนเองในด้านต่าง ๆ เช่น ทักษะในด้านการอ่าน การเขียน การพูดและการฟังอย่างมีวิจารณญาณเพื่อเป็นต้นแบบที่ดีให้ผู้เรียน

4. ผู้สอนควรแสดงวิธีการคิด วิธีการมองปัญหาของตนเองในประเด็นต่าง ๆ เพื่อเป็นตัวอย่างให้กับผู้เรียน ตัวอย่างเช่น การต่อภาพปริศนาอักษรไขว้ ผู้สอนอาจจะแสดงทักษะในการคิดว่าทำไมจึงคิดวิธีต่อแบบนี้ ผู้สอนมีวิธีการมองประเด็นปัญหาอย่างไร และมีขั้นตอนการแก้ปัญหาอย่างไร โดยทำเป็นตัวอย่างในสภาพจริง

5. การสอนในห้องเรียน ควรมีลักษณะการตั้งประเด็นคำถามอย่างเชื่อมโยงต่อเนื่องและสม่ำเสมอแบบไซเครติส เพื่อให้ผู้เรียนสามารถมองแนวทางการแก้ปัญหาอย่างหลากหลาย กระตุ้นให้ผู้เรียนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นคำถามนั้น ผู้สอนควรใช้คำถาม ถามนำโดยบอกวัตถุประสงค์ของประเด็นคำถาม เหตุผลและหลักฐานประกอบความเชื่อ ข้อโต้แย้ง การแปลความและบทสรุปของคำตอบที่ผู้เรียนตอบ ผู้สอนควรพยายามเชื่อมโยงคำตอบที่ผู้เรียนช่วยกันตอบ ซึ่งจุดหรือประเด็นที่สำคัญและพยายามเชื่อมโยงให้มีความต่อเนื่อง

6. ผู้สอนควรให้ความสนใจกับผู้เรียนที่ไม่ค่อยขมื่อหรือไม่ตอบสนองในการตอบคำถาม หรือไม่คอยสนใจ โดยพยายามกระตุ้นให้มีส่วนร่วมในการตอบคำถาม อาจใช้วิธีถามซ้ำว่า เพื่อนคนที่แล้วตอบว่าอะไร แล้วผู้เรียนคนอื่น ๆ คิดอย่างไร เห็นด้วยหรือไม่อย่างไร พยายามเน้นคำตอบที่ผู้เรียนคนสุดท้ายได้ตอบไป เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนคนอื่น ๆ สนใจ และพยายามคิดในประเด็นที่กำลังสนใจอยู่

7. ในเนื้อหาที่เป็นมโนคติที่เป็นนามธรรมหรือเรื่องที่เข้าใจยาก ผู้สอนควรยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมให้ชัดเจน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถทำความเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง และสามารถเชื่อมโยงกับสิ่งที่ผู้สอนกำลังสอนได้ พยายามเขียนคำตอบหรือผลสรุปในประเด็นต่าง ๆ ที่ผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันคิด ควรให้ผู้เรียนมีส่วนช่วยเขียนคำตอบในประเด็นต่าง ๆ เว้นเสียแต่ว่าจะมีเวลาไม่เพียงพอ

8. ผู้สอนควรแจ้งเกณฑ์การประเมินอย่างชัดเจน บอกประเด็นที่สำคัญของการประเมิน ผู้เรียนมีความรู้เท่าใดจึงจะผ่านเกณฑ์ หรืออยู่ในเกรดไหนตามที่ผู้สอนคิดไว้

9. ผู้สอนควรแบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อยๆ เพื่อให้ผู้เรียนมีส่วนช่วยกันวิเคราะห์ประเด็นปัญหา และนำเสนอในชั้นเรียน นอกจากนั้นพยายามให้ผู้เรียนแสดงกระบวนการหรือขั้นตอนการคิด หรือการได้มาซึ่งผลการแก้ปัญหา นั้น โดยทั่วไปแล้ว เมื่อผู้สอนให้งานกับผู้เรียนและผู้เรียนได้นำงานที่ทำเสร็จแล้วมาส่ง ผู้สอนควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้อธิบายแลกเปลี่ยนกระบวนการ แนวคิด หรือวิธีการ ได้มาซึ่งผลงานของผู้เรียนนั้นให้กับเพื่อนๆ ในชั้นเรียน ผู้สอนควรพยายามสรุปกระบวนการแก้ปัญหา หรือกระบวนการคิด ที่คิดว่าดี หรือเหมาะสมไว้เป็นพื้นฐานในการคิดของกลุ่มผู้เรียน และ ค่อย ๆ พัฒนาเมื่อคิดว่า มีวิธีการอื่นที่ดีกว่า และพยายามอธิบายเชื่อมโยงความคิดเหล่านั้นให้ผู้เรียนฟังเสมอ ๆ

10. ในช่วงแรก ๆ ผู้สอนควรมีโอกาสชี้แจงถึงความสำคัญของกระบวนการคิดอย่างมีวิจรรย์ญาณ แนวคิดพื้นฐาน ขั้นตอน กระบวนการคิด และปรัชญาที่สำคัญของกระบวนการคิดอย่างมีวิจรรย์ญาณ เพื่อให้ผู้เรียนตระหนักและเห็นความสำคัญของกระบวนการดังกล่าว

Morse and McCune (1971) ได้พิจารณาว่าการนำทักษะการคิดวิจรรย์ญาณไปใช้ในสอน ต้องพิจารณากระบวนการต่อไปนี้

1. พิจารณาทักษะเฉพาะอย่างระมัดระวัง โดยที่นักเรียนจะต้องทราบถึงทักษะที่จะเกิดขึ้นตามความคาดหวัง

2. เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ฝึกทักษะที่จำเป็นในการพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณ หลังจากนั้นต้องเตรียมกิจกรรมหลักของการพัฒนาทักษะที่นักเรียนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้
3. บูรณาการเข้าสู่การสอนในห้องเรียน นับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญในการสร้างให้เกิดทักษะดังกล่าว
4. การทดสอบต้องสอดคล้องกับทักษะที่เกิดขึ้น
5. เปิดโอกาสให้มีการฝึกทักษะการคิดวิจารณ์อย่างมีวิจารณญาณ เพื่อพัฒนาทักษะให้เกิดขึ้นหลังจากกิจกรรมการเรียนการสอน

เพ็ญพิศุทธิ์ (2537) ได้พัฒนารูปแบบพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณสำหรับนักศึกษาครู ซึ่งรูปแบบที่พัฒนาขึ้นเพื่อใช้ในการพัฒนากระบวนการคิดวิจารณ์ ประกอบด้วยขั้นตอนการพัฒนาความสามารถในการคิดวิจารณ์ 3 ขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นเสนองาน เป็นขั้นการสร้างแรงจูงใจต่อการเรียนให้ผู้เรียนมองเห็นคุณค่าของสิ่งที่จะต้องเรียนรู้ รวมทั้งการเสนอสถานการณ์ปัญหาประเด็นที่ชวนสงสัยหรือหลักการเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนพิจารณาระบุประเด็นปัญหา หรือทำความเข้าใจกับประเด็นปัญหาที่กำหนด

ขั้นที่ 2 ขั้นฝึกความสามารถในการคิด แบ่งออกเป็น 3 กิจกรรม ประกอบด้วย กิจกรรมฝึกการคิดเป็นรายบุคคล เป็นการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนแต่ละคนได้คิดตามสถานการณ์ที่กำหนด โดยการกระตุ้นให้ผู้เรียนพยายามรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาโดยการสังเกต การพิจารณาความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล การระบุลักษณะของข้อมูล การตั้งสมมติฐาน การสรุปแบบอุปนัย และแบบนิรนัย การประเมินข้อสรุป โดยผู้สอนเป็นผู้จัดการสภาพการณ์ต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการฝึกและกระตุ้นการคิดของผู้เรียน กิจกรรมที่ 2 กิจกรรมการคิดเป็นกลุ่มย่อย เป็นการแบ่งกลุ่มย่อยให้ผู้เรียนบอกผลที่ได้จากการคิดของตนแก่สมาชิกในกลุ่ม เพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกการแสดงความคิดและการรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น ได้ฝึกเปรียบเทียบ เพื่อหาข้อสรุปที่สมเหตุสมผล ทั้งในส่วนบุคคลและกลุ่มย่อย กิจกรรมที่ 3 การเสนอผลการคิด เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเสนอผลสรุปการคิดของแต่ละกลุ่ม ต่อกลุ่มใหญ่ เพื่อให้ผู้เรียนได้ประเมินผลการคิดและการลงข้อสรุปของตนเองและของกลุ่มย่อยกับกลุ่มอื่นว่า มีส่วนเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร ทำไม่จึงเหมือนกัน ทำไม่จึงแตกต่างกัน เพราะเหตุใด

ขั้นที่ 3 ขั้นประเมินกระบวนการคิด เป็นการประเมินผลการคิดของผู้เรียนว่า มีวิธีการหรือกระบวนการคิดอย่างไร เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของกิจกรรมหรือไม่

จากแนวคิดข้างต้น การคิดวิจารณ์ญาณ สามารถพัฒนาให้เกิดขึ้นได้จากกิจกรรมการเรียนการสอนที่เหมาะสม ครูควรตระหนักว่า การคิดวิจารณ์ญาณ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเอง ในการเรียนการสอนเกี่ยวกับการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ เป็นการหาทางให้นักเรียนคิด ถาม สงสัย สำรวจ วิเคราะห์ ได้ถึงตั้งสมมติฐาน มีความกล้าเสี่ยงที่จะทดสอบและคิดสิ่งใหม่ ๆ จึงถือว่าเป็นการช่วยพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณให้เกิดประสิทธิผล

การอ่านอย่างมีวิจารณ์ญาณ

องค์ประกอบของกระบวนการอ่าน

Harris and Smith (1980) ได้แบ่งกระบวนการอ่านออกเป็น 6 ขั้นดังนี้

1. ขั้นการมองเห็นภาพ (Perceive Image) เป็นก้าวแรกของการเกิดความคิดรวบยอด (concept) เกี่ยวกับความหมายของคำ เช่น เมื่อมองเห็นคำว่า dog ภาพที่ผู้เรียนมองเห็นคือ สัตว์ที่มี 4 ขา และอาจจะนึกถึงชื่อสุนัขที่เป็นสัตว์เลี้ยงของตน
2. ขั้นสรุปพาดพิง (Generalize) เป็นขั้นที่ผู้อ่านนำภาพ dog ที่มองเห็นมารวมไว้เป็นสมาชิกประเภทหนึ่งของสัตว์ สัตว์เลี้ยง หรือเป็นสุนัขชนิดหนึ่งในสุนัขหลายชนิด นั่นคือ นำสิ่งที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันหรือมีส่วนที่สัมพันธ์กันมารวมพวกเข้าด้วยกัน ในลักษณะที่มีขอบเขตกว้างมากขึ้น
3. ขั้นบ่งชี้และระลึกได้ (Identify and Recall) เป็นขั้นที่ผู้อ่านสามารถบ่งชี้และระลึกได้ถึงใจความสำคัญและรายละเอียดที่มีอยู่ในบทอ่าน ซึ่งเปรียบเทียบกับความเข้าใจตรงตามตัวอักษร (Literal comprehension)
4. ขั้นวิเคราะห์ (Analyze) เป็นขั้นที่ผู้อ่านสามารถผสมผสานเรื่องราวความคิดจากบทอ่านในลักษณะที่จะลึกมากขึ้นได้ เช่น วิเคราะห์ส่วนประกอบต่าง ๆ ของเรื่องราว (categorizing elements)

ซึ่งไปถึงหลักการเรียบเรียง (identifying organizational principles) การแยกความคิดเห็นจากข้อเท็จจริง (differentiating opinions from facts) เป็นต้น

5. ขั้นการลงความคิดเห็น (Judge) เป็นขั้นที่ผู้อ่านใช้วิจารณญาณในการประเมิน เพื่อหาคุณค่าจากสิ่งที่อ่าน ซึ่งอาจใช้ในการศึกษาอย่างมีลักษณะที่ตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ หรือความรู้สึกรู้สึกของผู้อ่านที่มีต่อข้อความที่อ่าน เป็นเกณฑ์ในการประเมิน ในขณะที่อ่าน ผู้อ่านจะตัดสินคุณค่าของสิ่งที่อ่านตามไปด้วย การอ่านในขั้นนี้จึงอาจเรียกว่าเป็นการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ (critical reading)

6. ขั้นนำไปใช้ (Extend) เป็นระดับที่ผู้อ่านสามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการอ่านไปประยุกต์ใช้ ผู้อ่านสามารถแสดงความคิดเห็นที่มีต่องานเขียนนั้น ๆ ได้ ทั้งในลักษณะที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย โดยการกลั่นกรองความคิดออกมาเป็นคำพูด การเขียนหรือแสดงกริยาท่าทางที่แสดงถึงอารมณ์ความรู้สึกที่มีต่อเรื่องราวที่อ่าน แต่บางครั้งปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งที่อ่านก็ไม่สามารถสังเกตได้ ถ้าไม่มีการแสดงออก

จากกระบวนการอ่านดังกล่าวจะเห็นว่าในการสอนอ่านอย่างมีประสิทธิภาพนั้น การสอนให้ผู้เรียนเข้าใจเรื่องราวสิ่งที่อ่านตามตัวอักษรนับว่ายังไม่เพียงพอ ควรให้ผู้เรียนได้ฝึกอ่านโดยการใช้ความมีเหตุผลในการวิเคราะห์ ตลอดจนสามารถประเมินลงความเห็นและตัดสินคุณค่าเรื่องที่อ่านได้ด้วย กล่าวคือ สอนให้ผู้เรียนอ่านอย่างมีวิจารณญาณนั่นเอง

ความหมายของการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ

การอ่านอย่างมีวิจารณญาณเป็นการอ่านที่สำคัญและจำเป็นมากในปัจจุบันเพราะเป็นการอ่านในระดับสูงที่ต้องอาศัยความคิด เหตุผลในการพิจารณา วินิจฉัย ตัดสินใจในสิ่งที่อ่าน มีนักการศึกษาและผู้เชี่ยวชาญด้านการอ่านให้ความหมายการอ่านอย่างมีวิจารณญาณไว้ ดังนี้

Smith (1963) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การอ่านอย่างมีวิจารณญาณนั้นเป็นการอ่านขั้นสูงสุดของการอ่านอย่างมีความหมาย คือ ผู้อ่านต้องมีความเข้าใจในสิ่งที่เห็นตามตัวอักษร เป็นการอ่านด้วยการสืบสวน สอบสวน สามารถประเมิน หรือตัดสินว่า ส่วนใดเป็นข้อเท็จจริง หรือความลำเอียงของผู้แต่ง และจะต้องสามารถวิจารณ์โดยใช้ความเห็นส่วนตัวเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับผู้เขียนโดยใช้ประสบการณ์ ความจริง หรือเหตุผลเป็นเกณฑ์ในการพิจารณา

Thorndike (1917 cited in Dechant, 1982) กล่าวว่า “การอ่านเป็นกระบวนการของการคิด” ผู้อ่านจะมีปฏิกิริยาต่อสิ่งที่อ่าน โดยอาศัยประสบการณ์ทางภาษาและการคิด เมื่อพิจารณาถึงนิยามการอ่านว่าเป็นกระบวนการคิด การอ่านอย่างมีวิจารณญาณ จึงหมายถึงการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการประเมินค่าสิ่งที่อ่าน โดยอาศัยความรู้และประสบการณ์ในเรื่องนั้นเป็นเกณฑ์ตัดสินว่าจะเชื่อได้หรือไม่ เมื่อตัดสินใจเชื่อก็นำไปสู่การปฏิบัติได้ Stauffer (1977) ให้ความเห็นว่า การอ่านอย่างมีวิจารณญาณหรือการคิดอย่างมีวิจารณญาณใช้กระบวนการเดียวกัน และมีใช้สิ่งที่เกิดขึ้นได้เองโดยอัตโนมัติ แต่จะต้องมีการสอนและฝึกฝน จากแนวความเชื่อนี้สิ่งที่จะช่วยส่งเสริมการคิดของนักเรียน คือ คำถามและการนำอภิปรายของครู Spache and Spache (1969) ให้ความเห็นว่า การอ่านจะดีได้ถ้ามีการกระตุ้นและได้รับการฝึกฝนที่ดีเพียงพอ

Triggs (1944 cited in Spache and Berg, 1966: 120) กล่าวว่า การอ่านอย่างมีวิจารณญาณต้องการความร่วมมือกันระหว่างผู้เขียนและผู้อ่าน ผู้อ่านเกิดปฏิกิริยาตอบโต้ขณะที่อ่าน ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความเข้าใจในสิ่งที่ตนอ่านยิ่งขึ้น นอกจากนี้ Spache and Berg (1966) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า การอ่านอย่างมีวิจารณญาณนั้น ผู้อ่านจะต้องเข้าใจสิ่งที่ผู้เขียนกล่าว ต้องได้ข้อเท็จจริงก่อนจึงจะสามารถประเมินค่าสิ่งที่อ่านได้ ผู้อ่านต้องมีปฏิกิริยาต่อผู้เขียนอย่างเป็นกลาง ถึงแม้จะมีอคติต่อลีลาการเขียน (style) หรืออาจไม่ชอบทัศนนะ (view) ของผู้เขียนก็ตาม ผู้อ่านจะต้องประเมินคุณค่าตามหลักเกณฑ์อย่างยุติธรรมซึ่งจะเป็นเครื่องช่วยให้เข้าใจในสิ่งที่ผู้เขียนกำลังกล่าวได้อย่างแท้จริง

Karlin (1971) ให้คำอธิบายความหมายการอ่านอย่างมีวิจารณญาณไว้ว่า คือกระบวนการในการพิจารณาตรวจสอบสิ่งที่อ่าน โดยคำนึงถึงหลักฐานที่ปรากฏหรือมีการเปรียบเทียบไว้ หรือนำมาเปรียบเทียบกับมาตรฐานแล้วสามารถสรุปผลออกมาได้ โดยได้กล่าวว่าการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการอ่านอย่างมีวิจารณญาณคือสิ่งเดียวกันนั่นเอง

Miller (1972) ให้ทัศนะว่าการอ่านอย่างมีวิจารณญาณเป็นกระบวนการอ่านขั้นสูงที่ผู้อ่านจะต้องประเมินค่าสิ่งที่อ่าน โดยใช้เกณฑ์ที่ได้สร้างสมจากการอ่านที่ผ่านมาในอดีต หรือประสบการณ์จากที่ผ่านมาเป็นเครื่องเปรียบเทียบ ซึ่งบุคคลดังกล่าวนี้คือผู้ที่รู้จักคิดอย่างมีวิจารณญาณนั่นเอง โดยย้ำว่า “การอ่านคือกระบวนการคิด” ซึ่งข้อความนี้สอดคล้องกับคำกล่าวของ Smith (1963) ที่กล่าวว่า การอ่านอย่างมีวิจารณญาณคือการอ่านที่ต้องคิดไปพร้อม ๆ กัน และยังเสริมว่า การอ่านอย่างมีวิจารณญาณเป็นกิจกรรมทางสมองระดับสูงที่สุดในการทำความเข้าใจความหมายของสิ่งที่อ่าน การอ่านในระดับนี้จำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจจากการอ่านในขั้นต้นคือการเข้าใจตามตัวอักษร สามารถตีความหมายที่

ผู้เขียนไม่ได้ระบุไว้โดยตรง และใช้พื้นฐานจากสองขั้นดังกล่าวเป็นพื้นฐานสำหรับการอ่านอย่างมีวิचारณญาณ ซึ่งจะต้องมีการสืบสวนสอบสวนหาความจริง คิดนอกเหนือจากข้อความตามตัวอักษรที่ปรากฏ รู้จักประเมินคำพูด เกิดความรู้สึกว่าสิ่งที่อ่านนั้นทำทนายให้เกิดความอยากรู้ สามารถตัดสินใจข้อความนั้นเป็นความจริงหรือความคิดเห็น ความลำเอียงมีอคติ หรือนำเชื่อถือเพียงใด ผู้อ่านมีความรู้สึกเห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วยกับผู้เขียน โดยใช้ประสบการณ์ของตนเองช่วยในการตัดสินใจ นำข้อเท็จจริงที่กลั่นกรองแล้วจากแหล่งต่างๆ หรือผลลัพธ์จากเหตุผลที่สามารถชี้ให้เห็นความกระจ่างได้

Durr (1967) กล่าวว่า การอ่านอย่างมีวิचारณญาณคือการคิดอย่างมีวิचारณญาณนั่นเอง โดยเป็นความคิดที่ประยุกต์มาใช้กับตัวอักษรบนแผ่นกระดาษเท่านั้นเอง ผู้อ่านในระดับนี้จะต้องตัดสินใจหลายประการเกี่ยวกับการเข้าใจความคิดของผู้เขียนว่ากล่าวถึงอะไร จะต้องมีทักษะในการเข้าใจคำ ประยุกต์การอ่านเพื่อความเข้าใจหลาย ๆ รูปแบบ เข้าใจความคิดที่ผู้เขียนมิได้ระบุโดยตรงแต่เป็นการเชื่อมโยงไปถึงเท่านั้น ผู้อ่านต้องสามารถประยุกต์ความสามารถในการอ่านอย่างมีวิचारณญาณเพื่อวิเคราะห์ความคิดของผู้เขียนได้

Durkin (1974) กล่าวว่า การอ่านอย่างมีวิचारณญาณคือ การอ่านที่ผู้อ่านเกิดปฏิกิริยาตอบสนองต่อเรื่องราวที่อ่าน และปฏิกิริยานั้นจะก่อให้เกิดความเข้าใจเรื่องราวที่อ่านอย่างลึกซึ้ง ปฏิกิริยาในที่นี้หมายถึงการรู้จักวิพากษ์วิจารณ์ซึ่งก็คือ การคิดอย่างมีวิचारณญาณนั่นเอง

Cooper et al. (1988) ให้ความหมายโดยสรุปไว้ว่า การอ่านอย่างมีวิचारณญาณเป็นการกำหนดผู้อ่านให้ประเมินตัดสินใจเกี่ยวกับสิ่งที่อ่าน การตัดสินใจขึ้นอยู่กับประสบการณ์เดิม และความรู้ของผู้อ่านหรืออาจขึ้นอยู่กับข้อกำหนดเกณฑ์ที่คิดขึ้นมาจากข้อมูลของผู้อื่น เช่น ครู หรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง การอ่านอย่างมีวิचारณญาณและการคิด เป็นผลของการไตร่ตรองของผู้อ่าน ซึ่งควรจะมีปรากฏในขณะที่อ่านตลอดเวลา ผู้อ่านควรจะตัดสินใจและประเมินในสิ่งที่อ่าน

ศุภวรรณ (2539) ให้ความหมายของการอ่านอย่างมีวิचारณญาณ โดยสรุปไว้ว่า เป็นการอ่านโดยใช้ความคิด พิจารณาส่งที่อ่านอย่างมีเหตุผลสามารถเข้าใจความคิดของผู้เขียน แยกแยะข้อเท็จจริง ข้อคิดเห็น สรุปเรื่องราวที่อ่านได้ ตลอดจนลงความเห็นประเมิน ตัดสินสิ่งที่อ่านโดยใช้ความรู้และประสบการณ์เดิมของผู้อ่าน

จากความหมายของการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ ที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การอ่านอย่างมี
 วิจารณญาณเป็นกระบวนการอ่านโดยใช้ความคิด พิจารณาส่งที่อ่านอย่างมีเหตุผล มีการวิเคราะห์และ
 ประเมินค่าสิ่งที่อ่าน โดยใช้ความรู้และประสบการณ์เดิมของผู้อ่าน และสามารถแยกความคิดเห็นออกจาก
 ข้อเท็จจริง หรือแยกความรู้ที่ออกมาจากความคิดและความรู้สึก ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการสอนและฝึกฝนใน
 ทักษะนี้เพื่อจะได้นำความรู้ความคิดที่ได้รับการฝึกฝนไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตจริงได้

ความสำคัญของการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ

การอ่านอย่างมีวิจารณญาณมีความสำคัญอย่างยิ่ง สมควรให้มีการเรียนการสอนในทุกระดับชั้น
 เพราะในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านวิทยาการ และเทคโนโลยีโดยเฉพาะข้อมูล ข่าวสารต่าง ๆ
 ผู้อ่านต้องรู้จักใช้วิจารณญาณในการอ่าน ดังที่ Sosothikul (1992) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการอ่าน
 อย่างมีวิจารณญาณว่า สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ถูกผลิตขึ้นมาเพื่อเป็นการเน้นย้ำเรื่องราวหรือข่าวสารนั้น สิ่งพิมพ์
 บางประเภทมักนำเสนอเรื่องราวที่บิดเบือนความจริงหรือเป็นลักษณะของการโน้มน้าวให้เชื่อตาม ดังนั้น
 ผู้อ่านที่มีวิจารณญาณเท่านั้นจึงจะสามารถวินิจฉัยได้ว่าเรื่องราวที่อ่านน่าเชื่อถือเพียงใด นอกจากนี้การ
 อ่านอย่างมีวิจารณญาณมีความสำคัญในการเรียนการสอน ซึ่ง Babara (1993) ได้กล่าวถึงความสำคัญ
 ของการอ่านอย่างมีวิจารณญาณว่าช่วยให้ผู้เรียนรู้จักวิเคราะห์ และประเมินข้อมูลหรือเรื่องที่มีอยู่ว่ามี
 ความน่าเชื่อถือเพียงใด การอ่านอย่างมีวิจารณญาณมีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตดังที่
 สัจจันทรา (2530) กล่าวไว้ว่า “ปัญญาชนต้องอ่านเป็น คิดเป็น สามารถวิเคราะห์ หรือคัดกรองข้อมูล
 และนำสิ่งที่อ่านมาประยุกต์ในการเผชิญปัญหา แก้ปัญหา พัฒนาคูณภาพชีวิตของตนและผู้อื่น”
 เช่นเดียวกับ บันลือ (2534) ได้กล่าวไว้ การอ่านอย่างมีวิจารณญาณจะไม่ทำให้เกิดความหลงผิด หลงเชื่อ
 ก่อนพิสูจน์ความจริง ช่วยให้ผู้รู้จักใช้วิธีคิดนำผลการอ่าน ใช้ผลการอ่านเพื่อปรับตัวได้ดีอีกด้วย สามารถใช้
 ประโยชน์ได้ทั้งในด้านการดำรงชีวิต และการสร้างเสริมความมั่นคงของชาติได้ดี

กล่าวโดยสรุป การอ่านอย่างมีวิจารณญาณเป็นทักษะที่สำคัญมาก เพราะการอ่านอย่างมี
 วิจารณญาณเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ พัฒนาสติปัญญาให้ผู้รู้จักใช้ความคิด ใช้เหตุผลในการ
 แก้ปัญหา รู้จักตัดสินใจประเมินค่าสิ่งที่อ่านและสามารถนำผลการอ่านไปใช้ชีวิตประจำวันและสามารถ
 ปรับตัวเข้ากับสังคมได้เป็นอย่างดี

พฤติกรรมการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ

การอ่านอย่างมีวิจารณญาณ เป็นการอ่านที่ผู้อ่านต้องใช้ความคิด ความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์เดิมคิดวินิจฉัย ตัดสิน ประเมินในสิ่งที่อ่านว่าถูกต้องมากน้อยเพียงใด การอ่านอย่างมี วิจารณญาณมีประโยชน์มากสำหรับนักเรียน เพราะพัฒนาความคิดของนักเรียนให้กว้างขวางช่วยให้ได้รับความรู้ อย่างถูกต้อง และสามารถนำความรู้ นั้นไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต การอ่านอย่างมีวิจารณญาณ สามารถสอนและฝึกฝนได้ นักการศึกษาหลายท่านได้กำหนดพฤติกรรมหรือลักษณะที่แสดงออกซึ่ง ความสามารถในการอ่านอย่างมีวิจารณญาณไว้ ดังนี้

Mckee (1966) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับพฤติกรรมของคนที่มีความสามารถในการอ่าน อย่างมีวิจารณญาณไว้ดังนี้

1. สามารถจำแนกข้อเท็จจริงออกจากความคิดเห็น
2. ล่วงรู้ว่าเป็นการโฆษณาชวนเชื่อ
3. สรุปเรื่องราวที่อ่านได้
4. วิเคราะห์เรื่องราวที่อ่านได้
5. ทำนายผลที่จะเกิดขึ้นได้
6. รู้จุดมุ่งหมายของผู้เขียน
7. ตัดสินเรื่องที่อ่านโดยพิจารณาถึงภูมิหลังของผู้เขียน
8. จับความคิดสำคัญของผู้เขียนได้

Heilman (1972) ได้เสนอความสามารถที่เป็นทักษะสำคัญของการอ่านอย่างมีวิจารณญาณไว้ดังนี้

1. บอกความหมายของคำได้
2. สามารถเลือกความหมายของคำในกรณีที่มีความหมายหลายอย่างได้อย่างเหมาะสมกับข้อความที่อ่าน
3. เข้าใจถ้อยคำอุปมาหรือความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ ซึ่งผู้เขียนไม่ได้บอกตรง ๆ
4. บอกความคิดที่สำคัญของผู้เขียนได้
5. ถ่ายทอดข้อความที่ผู้เขียนเขียนไว้ได้
6. มองเห็นความสำคัญของส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นมาเป็นข้อความนั้นและมองเห็น
7. ความสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ เหล่านั้น
8. ทราบจุดมุ่งหมาย ความคิดเห็นและความลำเอียงของผู้เขียนได้
9. บอกลักษณะการเขียนของผู้เขียนได้
10. ลงความเห็น วิวินิจฉัย ตัดสินใจ
11. บอกความรู้สึกที่ผู้เขียนต้องการแสดงออกได้

Dallman (1978) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการอ่านอย่างมีวิจารณญาณว่าผู้อ่านจะต้องคิดพิจารณาตัดสิน และประเมินค่าสิ่งที่อ่านด้วยความยุติธรรม พฤติกรรมต่าง ๆ ของความสามารถในการอ่านอย่างมีวิจารณญาณสรุปได้ ดังนี้

1. สามารถแยกข้อเท็จจริงออกจากความคิดเห็นได้
2. ตระหนักถึงจุดมุ่งหมายและทัศนคติของผู้เขียน
3. เข้าใจถึงเทคนิคการโฆษณาชวนเชื่อ
4. ตัดสินความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล
5. สรุปข้อความ

Larry and Carl (1980) ได้จำแนกองค์ประกอบของการอ่านอย่างมีวิจารณญาณไว้ดังนี้

1. การตระหนักถึงความสำคัญของเนื้อหา
2. การจับใจความสำคัญของแต่ละย่อหน้า
3. การจับใจความของทั้งเรื่องได้
4. การกำหนดจุดมุ่งหมายของการอ่านได้ด้วยตนเอง
5. การบอกจุดมุ่งหมายของผู้เขียน
6. การกำหนดเกณฑ์ในการพิจารณาความถูกต้องและความสัมพันธ์ของข้อมูล
7. การสรุปประเด็นการโต้แย้งจากการตีความของผู้เขียน
8. การประเมินแนวคิดซึ่งได้จากการเปรียบเทียบความเหมือน ความต่างโดยอาศัยข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นจากแหล่งข้อมูลหลายแหล่ง
9. การตัดสินใจโดยอาศัยข้อมูลที่เพียงพอ

10. การรู้ถึงสิ่งที่ผู้เขียนไม่ได้กล่าวไว้โดยตรง

11. การแยกแยะข้อเท็จจริงออกจากเรื่องที่แต่งขึ้น

นอกจากนั้น ศูนย์ (2543) ได้กล่าวถึงสิ่งที่ผู้อ่านต้องพิจารณาอย่างระมัดระวังในการอ่านอย่างมี
วิจารณ์ญาณ ได้แก่

1. ข้อเท็จจริง และความคิดเห็น (Fact and Opinion)

1.1 ข้อเท็จจริง (Fact) คือ ข้อความที่บอกว่ามีอะไรเกิดขึ้น จึงสามารถพิสูจน์ได้ว่าเท็จหรือจริง
โดยใช้วิธีการที่เป็นกลาง ปลอดจากอคติ ความรู้สึกหรือความคิดเห็นส่วนตัว โดยอาศัยการตรวจสอบจาก
หลักฐาน เช่น บันทึกทางประวัติศาสตร์ ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ หรือพิสูจน์ได้โดยอาศัยประสบการณ์จริง
หรือการสังเกต

1.2 ความคิดเห็น (Opinion) คือ ข้อความที่แสดงถึงทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก
รสนิยม การตัดสินประเมินคุณค่า การตีความ หรือการคาดคะเนในสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้นจริง จึงไม่สามารถ
พิสูจน์ได้ด้วยวิธีการใด ๆ ว่าถูก หรือผิด ผู้อ่านสามารถทำได้เพียงเห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วย กับความ
คิดเห็นนั้น ๆ เท่านั้น วิธีสังเกตดูว่าข้อความใดเป็นความคิดเห็นหรือไม่ ดูได้ดังนี้

1.2.1 ข้อความที่เป็นความคิดเห็นมักใช้คำที่เป็นการตีความ สรุป หรือตัดสิน โดยใช้
ความรู้สึก เช่น good, bad, beautiful, ugly, pretty, evil, terrific, terrible, successful, fascinating,
awful เป็นต้น

1.2.2 ข้อความที่เป็นความคิดเห็นมักมีคำที่แสดงความไม่แน่นอน หรือการคาดคะเน เช่น
probably, perhaps, often, sometimes, on occasion, likely เป็นต้น

1.2.3 ข้อความที่เป็นความคิดเห็นจะขึ้นต้นด้วยวลีต่อไปนี้ เช่น I believe, I think, I feel,
I agree, Many experts believe, In our opinion, According to เป็นต้น

2. วัตถุประสงค์ของผู้เขียน (The Writer's Purpose)

การเขียนงานทุกชนิดผู้เขียนย่อมมีวัตถุประสงค์ เช่น เขียนเพื่อให้ข้อมูล เพื่อสอน เพื่อให้ความบันเทิง เพื่อชักจูงให้ผู้อ่านคล้อยตาม เพื่อวิพากษ์วิจารณ์ หรือเพื่อปลุกเร้าความรู้สึกหรือจิตสำนึกบางอย่างของผู้อ่าน เป็นต้น

3. วิธีการของผู้เขียน (The Writer's Techniques)

การรู้ถึงวิธีการที่ผู้เขียนใช้ จะทำให้ผู้อ่านทราบว่าผู้เขียนกำลังทำอะไรกับข้อมูลที่ต้องการเสนอ หรือทราบว่าผู้เขียนต้องการผลอะไรในการเขียน ผู้อ่านก็จะอ่านงานเขียนนั้นได้เข้าใจดีขึ้น และสามารถประเมินคุณค่าของงานชิ้นนั้นได้อย่างชัดเจนและยุติธรรมขึ้น วิธีการของผู้เขียนที่ผู้อ่านควรคำนึงถึง ได้แก่

3.1 มุมมอง (Point of view) หมายถึง ความคิดและความเชื่อของผู้เขียนที่ส่งผลถึงสิ่งที่เขียน ในการพิจารณามุมมองของผู้เขียนต้องคิดว่าผู้เขียนเป็นใคร อยู่ในฐานะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่เขียนอย่างไร

3.2 ท่วงทำนองเขียน (Style) ดูได้จากภาษาที่ใช้และวิธีการใช้ภาษาของผู้เขียนเพื่อบอกให้ทราบว่าผู้เขียนตั้งใจเขียนงานชิ้นนั้น ๆ ให้ใครอ่าน

3.3 น้ำเสียง (Tone) ในการพูด น้ำเสียงของผู้พูดบอกผู้ฟังได้ว่าผู้พูดรู้สึกอย่างไรต่อสิ่งที่กำลังพูดถึง ในการอ่านงานเขียน แม้ผู้อ่านจะไม่ได้ยินน้ำเสียงของผู้เขียนเหมือนการฟัง แต่ผู้อ่านก็สามารถจะจับน้ำเสียงหรือความรู้สึกที่ผู้เขียนมีต่อเรื่องที่เขียนได้ โดยดูจากภาษาที่ใช้และท่วงทำนองเขียน

3.4 อารมณ์ (Mood) หมายถึง อารมณ์หรือความรู้สึกที่ผู้เขียนต้องการให้เกิดแก่ผู้อ่านในขณะที่อ่านงานเขียนเพื่อที่ผู้อ่านจะได้มีปฏิกิริยาต่อสิ่งที่อ่านตามที่ผู้เขียนต้องการ เช่น อารมณ์เศร้า สะเทือนใจ หรืออารมณ์เบิกบานยินดี เป็นต้น

4. การอนุมาน (Inference)

การอนุมาน คือ การหาความหมายที่ผู้เขียนไม่ได้แสดงไว้โดยตรง โดยใช้ข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในงานเขียนประกอบกับข้อมูลหรือความรู้ที่ผู้อ่านมีอยู่เดิมตลอดจนประสบการณ์ของผู้อ่านนำมาประมวลเข้าด้วยกัน โดยอาศัยหลักเหตุผล การหาความหมายในลักษณะนี้ผู้อ่านต้องอ่านให้ถี่กลงไปลงกว่าระดับตัวอักษร

จากการพิจารณาพฤติกรรมกรรมการอ่านอย่างมีวิจารณญาณข้างต้นพอสรุปได้ว่า พฤติกรรมการอ่านอย่างมีวิจารณญาณหมายถึง ความสามารถในการใช้สติปัญญาแยกแยะข้อเท็จจริง จากข้อคิดเห็น สรุปตีความเรื่องราว วิเคราะห์วินิจนัยเหตุผล ตลอดจนพิจารณาตัดสินและประเมินค่า สรุปลงความเห็นเกี่ยวกับเรื่องทีอ่านได้อย่างถูกต้อง ซึ่งผู้อ่านต้องคำนึงถึง ข้อเท็จจริง ความคิดเห็น วัตถุประสงค์และวิธีการของผู้เขียน และการอนุมาน การอ่านอย่างมีวิจารณญาณเป็นการอ่านในขั้นสูง ดังนั้นผู้อ่านจำเป็นต้องมีความสามารถในการอ่านระดับต้น อันได้แก่ ความเข้าใจระดับข้อเท็จจริง และระดับตีความ เป็นพื้นฐานก่อนจึงจะช่วยให้เกิดพฤติกรรมการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ

แนวทางในการส่งเสริมการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ

การอ่านเป็นทักษะที่ต้องอาศัยการฝึกฝนและใช้เวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ ซึ่งเป็นทักษะที่ต้องอาศัยพื้นฐานจากการอ่านขั้นต้น ซึ่งผู้เชี่ยวชาญหลายท่านได้ให้คำแนะนำในการสอนอ่าน เช่น

Smith (1963) กล่าวว่า “ถ้าการอ่านคือกระบวนการคิดแล้ว ครูนั่นเองควรช่วยผู้ให้ นักเรียนพยายามค้นหาความคิดอันมีค่าที่เกี่ยวข้องในขณะที่เขากำลังอ่าน” ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของ Spache and Spache (1969) ที่กล่าวว่า สิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะช่วยส่งเสริมให้การอ่านอย่างมีวิจารณญาณประสบผลสำเร็จ คือ วิธีการถามของครูผู้สอน ครูจะต้องเตรียมคำถามซึ่งนักเรียนต้องอาศัยการวิเคราะห์และประเมินผลเพื่อตอบคำถามนั้น เมื่อนักเรียนได้ฝึกคิดและตอบคำถามลักษณะดังกล่าวบ่อยๆ ย่อมทำให้นักเรียนรู้จักคิดและตัดสินเกี่ยวกับเรื่องทีอ่านได้ดียิ่งขึ้น

บันลือ (2534) ได้ให้แนวฝึกการสอนอ่านอย่างพินิจพอสรุปได้ดังนี้ ฝึกนักเรียนแต่ละกลุ่มอ่านเรื่อง แล้วให้อภิปรายถึงความรูทีได้จากบทอ่านเหมือนหรือต่างกันอย่างไร นำผลของแต่ละกลุ่ม

เปรียบเทียบกัน ฝึกให้นักเรียนใช้ความพยายามที่จะยกเหตุผลขึ้นมาขัดแย้งของเรื่องราวที่จะทำให้เห็นว่าสามารถที่จะหาทางขัดแย้งได้ ส่งเสริมให้นักเรียนจัดกลุ่มได้ว่าที่ ฝึกอ่านเรื่องราวแล้วตั้งคำถามถามตัวเองถึงส่วนดีส่วนบกพร่องของเรื่องราว ควรจัดเวลาเพื่อให้นักเรียนอ่าน เลือกอ่านหนังสือ กำหนดหัวข้อเรื่องให้นักเรียนไปสอบถามสัมภาษณ์ความคิดเห็นในเรื่องนั้นๆ โดยสัมภาษณ์จากบุคคลหลาย ๆ ฝ่ายทำให้ได้ความคิดหลายแง่หลายมุม ฝึกให้เป็นคนใจกว้าง รับฟังความคิดเห็นหลายแนว แม้ไม่สอดคล้องกับความคิดเห็นของตน จะช่วยให้นักเรียนรู้จักพินิจใคร่ครวญ ซึ่งมีน้ำหนักในการเลือกตัดสินใจได้ดีขึ้น

จากการศึกษาแนวทางส่งเสริมการอ่านอย่างมีวิจารณญาณข้างต้นพอสรุปได้ว่า ในการอ่านอย่างมีวิจารณญาณเป็นการคิดหาเหตุผลในสิ่งที่อ่าน ดังนั้นครูควรจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิด มีการอภิปราย ฝึกการประเมินผลและการวิเคราะห์ ครูใช้คำถามกระตุ้นผู้เรียนให้คิดเกี่ยวกับเรื่องที่อ่าน ฝึกให้นักเรียนรู้วิธีแสวงหาความรู้ เพื่อนำไปใช้ในการอ่านภาษาอังกฤษในชีวิตประจำวันได้ และสามารถเลือกอ่านสารต่าง ๆ ตามความสนใจของตนเองได้ ซึ่งจะทำให้นักเรียนมีนิสัยรักการอ่าน ซึ่งตรงกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 ที่กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ทำให้เกิดแก่ผู้เรียนมีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่เรียนใฝ่รู้ รักการอ่าน รักการเขียน และรักการค้นคว้า และมาตรฐานการเรียนรู้ให้ผู้เรียนมีทักษะและกระบวนการ โดยเฉพาะทักษะการคิด การสร้างปัญญา และทักษะในการดำเนินชีวิต

การประเมินการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ

บันลือ (2534) กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการประเมินผลการอ่านอย่างมีวิจารณญาณพอสรุปได้ว่า การประเมินผลการอ่านอย่างมีวิจารณญาณจะต้องสังเกตผลสัมฤทธิ์ของการอ่านอย่างมีวิจารณญาณที่ได้จากนักเรียน อันจะเป็นแนวทางให้ครูผู้สอนได้ปรับปรุงการสอน การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับนักเรียนเพื่อพัฒนางานในด้านการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นส่งผลให้นักเรียนได้มีความรู้ความเพลิดเพลีน และมีนิสัยรักการอ่าน

วิสาข์ (2541) กล่าวถึง การวัดและประเมินผลการอ่าน สรุปได้ว่า การวัดและประเมินผลการอ่านแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. การวัดผลอย่างเป็นทางการ (Formal Measures) คือการทดสอบอย่างมีระบบ โดยให้นักเรียนทำข้อสอบที่สร้างไว้ ในช่วงเวลาที่กำหนด

2. การวัดผลอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Measures) เป็นกระบวนการเก็บข้อมูลหลากหลายรูปแบบ ซึ่งดำเนินไปพร้อมกับกระบวนการเรียนการสอน โดยครูสามารถเก็บข้อมูลผลสัมฤทธิ์ในการอ่านได้จากการมีปฏิสัมพันธ์กับนักเรียน เช่น การใช้แบบฟอร์มต่าง ๆ ในการสังเกตในชั้นเรียน การพูดคุยกับนักเรียน การเขียนบันทึกประจำวันของนักเรียน การให้ผู้เรียนประเมินตนเอง เป็นต้น

Finocchiaro and Sako (1983) ได้อธิบายถึงแบบทดสอบที่ใช้ในการประเมินผลความเข้าใจในการอ่านซึ่งรวมความสามารถในการอ่านอย่างมีวิจารณญาณไว้ด้วยนั้นว่า มีอยู่ 3 แบบคือ

1. แบบทดสอบอัตนัย ได้แก่ แบบทดสอบความเรียง โดยให้ผู้เรียนตอบคำถามจากเรื่องที่ย่าน โดยเขียนคำตอบเป็นประโยคหรือข้อความยาว ๆ
2. แบบทดสอบปรนัย ได้แก่ แบบทดสอบแบบเลือกตอบ แบบถูกผิด แบบเติมคำ เป็นต้น
3. แบบทดสอบกึ่งปรนัย ได้แก่ แบบทดสอบที่ต้องการคำตอบสั้น ๆ ให้เติมหรือต่อให้สมบูรณ์ ให้คะแนนโดยผู้สอนหรือผู้ทดสอบที่มีความสามารถในการประเมินผล

สำหรับเครื่องมือที่ใช้วัดผลการอ่านอย่างมีวิจารณญาณในงานวิจัยนี้เป็นแบบปรนัย สมถวิล (2528) กล่าวถึงลักษณะของแบบทดสอบ สรุปได้ว่า การวัดผลควรจะได้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และควรที่จะได้วัดให้ครบทุกด้าน เช่น ในด้านพุทธิพิสัยก็ควรประเมินผลทุกอย่างทั้งในด้านความรู้ ความเข้าใจการประยุกต์ใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินค่า เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับลำดับขั้นการอ่านอย่างมีวิจารณญาณของ Bloom (1972) ได้เสนอแนะไว้จากง่ายไปหายาก นอกจากนั้น การอ่านของนักเรียนจะประสบความสำเร็จได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายอย่าง ได้แก่ สภาพแวดล้อม บ้านและโรงเรียน ความพร้อมทางร่างกาย และสติปัญญา ถ้านักเรียนมีสภาพหรือองค์ประกอบที่สมบูรณ์ นักเรียนจะมีสัมฤทธิ์ผลในการอ่านอย่างมีวิจารณญาณตามจุดมุ่งหมายที่ต้องการ

Valette (1977) ได้เสนอแนวทางในการประเมินการอ่านอย่างมีวิจารณญาณไว้โดยให้ผู้เรียนวิเคราะห์ข้อความที่อ่าน โดยเลือกประโยคตรงกับสภาพหรือสถานการณ์ในข้อความที่อ่านตอบคำถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้เขียน พูดหรือเขียนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับบุคคลในเรื่อง และประเมินผลข้อความที่อ่านเกี่ยวกับการใช้ภาษา วิธีการเรียบเรียงเค้าโครงเรื่องและการดึงดูความสนใจของผู้อ่าน

Burmeister (1978) ได้เสนอแนวทางในการประเมินผลการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ โดยให้ผู้รับประเมินแยกส่วนประกอบย่อยๆ ที่มาประกอบกันเข้าเป็นส่วนใหญ่ เช่น การวิเคราะห์บทประพันธ์ ตรวจสอบการให้เหตุผลผิด ๆ และลงความเห็นในสิ่งที่อ่านได้ นำความคิดจากที่ต่าง ๆ มาเรียบเรียงใหม่ และวางเกณฑ์และการตัดสินความคิดโดยใช้มาตรฐานที่ตั้งไว้

ส่วนเกณฑ์ในการตรวจให้คะแนนนั้น Heaton (1977 อ้างถึงใน สุริรัตน์, 2543: 24-25) จำแนกตามลักษณะแบบสอบ 4 ประเภท ดังนี้

1. แบบเลือกตอบ 2 ตัวเลือก เช่น ให้เลือกระหว่างความจริงหรือความคิดเห็น แบบสอบประเภทนี้เหมาะใช้ในการวัดองค์ประกอบทางความสามารถในการแยกข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นในการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ โดยให้ผู้รับการทดสอบเขียนคำว่า fact ถ้าข้อความนั้นเป็นจริง และเขียนคำว่า opinion ถ้าข้อความนั้นเป็นการแสดงความคิดเห็น การให้คะแนนตอบถูกได้ 1 คะแนนตอบผิดหรือไม่ตอบให้ 0 คะแนน

2. แบบเลือกตอบ 4 ตัวเลือก แบบสอบประเภทนี้สามารถใช้วัดองค์ประกอบทางความสามารถได้หลายด้าน โดยมีคำถามเพื่อวัดความสามารถในการอ่านอย่างมีวิจารณญาณหลังบทอ่าน การตรวจให้คะแนนแบบสอบแบบเลือกตอบนี้ ถ้าเลือกได้ถูกต้องได้ 1 คะแนน เลือกผิดหรือไม่ตอบได้ 0

3. คำถามแบบปลายเปิด เป็นลักษณะแบบสอบที่ไม่พบบ่อยนักในการทดสอบการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ เนื่องจากผู้สอบต้องให้ความสามารถในการรวบรวมและเรียบเรียงคำพูดในการตอบ ใช้เวลามากในการทำแบบสอบและในการตรวจ ไม่เหมาะใช้กับการทดสอบนักเรียนจำนวนมาก การตรวจคำตอบถ้านักเรียนตอบถูกได้ 1 คะแนน ถ้านักเรียนสะกดคำผิดไม่ควรหักคะแนนนอกจากการเขียนสะกดคำนั้นแย่มาก เช่น อ่านแล้วไม่สามารถสื่อความหมายให้เข้าใจได้หักครึ่งคะแนน

4. แบบสังเกต เป็นลักษณะการทดสอบการอ่านอย่างมีวิจารณญาณของผู้รับการทดสอบโดยให้ผู้รับการทดสอบอภิปรายตามหัวข้อที่กำหนดและสังเกตความถี่จากการแสดงความคิดเห็นของผู้รับการทดสอบ การตรวจให้คะแนนมี 5 ระดับ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และไม่มี

สรุปได้ว่า การประเมินผลความสามารถทางอ่านอย่างมีวิจารณญาณอาจทำได้หลายวิธี ซึ่งผู้ประเมินจะต้องเลือกการประเมินที่เหมาะสมกับจุดประสงค์การเรียนการสอน เพื่อสามารถวัดและประเมินความสามารถผู้เรียนได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพมากที่สุด

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผลสัมฤทธิ์ทางการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ ดังนี้

งานวิจัยในประเทศ

สุมิตรา (2537) ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ ของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่สอนโดยเน้นกระบวนการคิดวิจารณ์ แ่งเป็นกลุ่มทดลองที่ใช้วิธีการสอนตามลำดับขั้นตอนของกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณที่สร้างขึ้นและกลุ่มควบคุม ใช้วิธีสอนแบบปกติ จากนั้นทดสอบโดยใช้แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน แบบสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนต่อการสอนโดยเน้นกระบวนการคิดวิจารณ์ ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนกลุ่มทดลองมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแตกต่างจากนักเรียนกลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และนักเรียนมากกว่าร้อยละ 90 เห็นด้วยว่าการสอนโดยเน้นกระบวนการคิดวิจารณ์ ทำให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนอย่างทั่วถึงและมีโอกาสได้แสดงความคิดเห็น

กอบแก้ว (2538) ทำการวิจัยเรื่อง ผลของการใช้แบบฝึกเพื่อพัฒนาทักษะการคิดวิจารณ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนนหิสราชินี จังหวัดนครราชสีมา โดยแบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 40 คน และกลุ่มควบคุม 38 คน ผลการวิจัยปรากฏว่า ทักษะการคิดวิจารณ์ของนักเรียนที่ใช้แบบฝึกทักษะการคิดวิจารณ์สูงกว่ากลุ่มที่ไม่ใช้แบบฝึกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

วัฒนาธิ (2539) ทำการวิจัย เรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการเพิ่มพูนความสามารถในการอ่านอย่างมีวิจารณญาณสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่มีผลสัมฤทธิ์สูงทางการเรียนวิชาภาษาอังกฤษ โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จำนวน 86 คน ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนที่เข้าร่วมโปรแกรมโดยใช้บรรณบำบัดมีความสามารถในการอ่านอย่างมีวิจารณญาณหลังเสร็จสิ้นโปรแกรมสูงกว่าก่อนเข้าโปรแกรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 นักเรียนที่เข้าร่วมโปรแกรม ร้อยละ 75 ขึ้นไป

ศุภวรรณ (2539) ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการสอนอ่านอย่างมีวิจารณญาณด้วยกลวิธีการเรียนภาษาโดยใช้หลักการเรียนรู้แบบร่วมมือสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ในโรงเรียนคุณนทีรุทธารามวิทยาคม จำนวน 84 คน ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนกลุ่มทดลองสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ.01 รูปแบบการสอนกับระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนไม่มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันต่อความสามารถในการอ่านอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนกลุ่มทดลอง

สุริรัตน์ (2543) ทำการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณและความสามารถในการอ่านอย่างมีวิจารณญาณภาษาอังกฤษของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กรุงเทพมหานคร จำนวน 561 คน โดยใช้แบบสอบวัดความสามารถทางการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และแบบสอบวัดความสามารถทางการอ่านอย่างมีวิจารณญาณภาษาอังกฤษ ผลการวิจัยพบว่า ความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณและความสามารถในการอ่านอย่างมีวิจารณญาณภาษาอังกฤษ มีความสัมพันธ์ในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01

กล่าวโดยสรุป ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า นักเรียนได้รับการฝึกอ่านอย่างมีวิจารณญาณโดยใช้รูปแบบวิธีสอน หรือโดยใช้แบบฝึก ช่วยให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการอ่านสูง และความสามารถในการคิดวิจารณ์มีความสัมพันธ์กับความสามารถในการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ

งานวิจัยต่างประเทศ

Worden (1981) ทำการวิจัย เรื่องพัฒนาการในการอ่านอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนระดับ 3-6 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างและพัฒนาแบบฝึกเกี่ยวกับการอ่านอย่างมีวิจารณญาณสำหรับนักเรียนระดับ 3-6 เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบทดสอบ และแบบฝึกการอ่านอย่างมีวิจารณญาณที่ได้สร้างและพัฒนาขึ้น ผลการวิจัยปรากฏว่า แบบฝึกที่สร้างขึ้นสามารถช่วยพัฒนาด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ การอ่านอย่างมีวิจารณญาณ ความสามารถในการอ่านสามารถประเมินได้ และกระบวนการพัฒนาด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

Shearer (1981) ศึกษาเปรียบเทียบผลการอ่านอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนที่เรียนเป็นรายบุคคลและเป็นกลุ่ม โดยมีครูเป็นผู้แนะนำ เพื่อหาว่าวิธีใดจะทำให้ นักเรียนมีวิจารณญาณในการอ่านมากกว่ากัน กลุ่มตัวอย่างคือนักเรียนเกรด 8 จำนวน 120 คน แบ่งเป็นกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง

กลุ่มละ 60 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบทดสอบก่อนและหลังเรียน ผลปรากฏว่า ผลการเรียนของทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่ในกลุ่มทดลองนักเรียนจะมีแนวโน้มในด้านการวินิจฉัยและเข้าใจศัพท์มากกว่ากลุ่มควบคุม

Erwin (1993) ทำการศึกษา เรื่องความก้าวหน้าในการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ และการประเมินด้านเหตุผล ระหว่างผู้อ่านที่ขาดทักษะการอ่านในระดับวิทยาลัย โดยได้ศึกษาการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ และการสืบสอบผลการปฏิบัติของการสอน กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาระดับวิทยาลัยชั้นปีที่ 1 จำนวน 49 คน ที่ได้รับการสอนทักษะการอ่านอย่างมีวิจารณญาณจากนั้นใช้เครื่องมือวัดความเข้าใจในการอ่าน วัดการอ่านอย่างมีวิจารณญาณและการประเมินด้านเหตุผลในการปฏิบัติก่อนและหลังการสอน ผลการวิจัยปรากฏว่า คะแนนผลสัมฤทธิ์ทางด้านความเข้าใจและด้านการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ มีนัยสำคัญสูง ทั้ง 2 ด้าน แต่ด้านการประเมินเหตุผลไม่สูงตามไปด้วย

จากการศึกษาแนวคิดและงานวิจัยดังกล่าวพบว่า การจัดการเรียนการสอนในรูปแบบเน้นกระบวนการส่งผลให้นักเรียนมีความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณสูงขึ้นและความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความสามารถในการอ่านอย่างมีวิจารณญาณซึ่งสามารถรับการฝึกและพัฒนาได้

สมมติฐานในการวิจัย

นักเรียนที่ได้รับการสอนอ่านภาษาอังกฤษที่เน้นการคิดอย่างมีวิจารณญาณจะมีความสามารถทางการอ่านภาษาอังกฤษอย่างมีวิจารณญาณภายหลังการทดลองสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05